

Hildegard van Bingen

Ideaalbeeld en werkelijkheid

BORIS TODOROFF

°1958
studeerde klassieke filologie en
Middeleeuwse studies.

Dit jaar wordt de geboortedag van Hildegard van Bingen, negenhonderd jaar geleden, herdacht. In Bingen wordt die verjaardag gevierd door de oprichting van een Hildgard-museum en van een permanent Hildegard-discussieforum. Tot september 1998 organiseert het Bingenese comité *900 Jahre Hildegard von Bingen* een lange reeks concerten van Hildegards liederen en een aantal seminaries over uiteenlopende aspecten van haar werk.¹

In de talrijke publicaties die, mede in voorbereiding op dit herdenkingsjaar, over Hildegard van Bingen zijn verschenen, wordt ze geportretteerd als: een feministe avant-la-lettre, die het aandurfde God in een vrouwelijke gestalte af te beelden; een holistische zieneres die vooruitliep op het gedachtegoed van onze twintigste eeuw; een door God geïnspireerde profetes die ondanks haar beperkte culturele bagage prachtige visioenenboeken schreef en sterk symbolisch geladen liederen toondichtte; een ongeletterd, onaanzienlijk nonnetje dat het aandurfde keizers en pausen tot de orde te roepen en gewaardeerd en gerespecteerd werd door de mannelijke hoogwaardigheidsbekleders en beroemdheden van haar tijd.

Ongetwijfeld zit in veel van die typeringen een stuk waarheid, maar er speelt duidelijk ook een stuk idealisering mee. Dit artikel plaatst een aantal kanttekeningen bij dit geïdealiseerde beeld van Hildegard, en geeft kort commentaar bij enkele recente publicaties. In een volgend artikel komen Hildegards liederen, haar visie op de rol van de mens in het scheppingsproces en de doorwerking van haar ideeën in de afgelopen eeuwen aan bod.

**Hildegard van Bingen (1098-1179):
korte biografie**

Hildegard van Bingen is het jongste kind in een gezin van tien. Haar ouders behoren tot de hoge adel. Op achtjarige leeftijd wordt ze toevertrouwd aan een adellijke dame, die een kleine gemeenschap van religieuze vrouwen leidt in de schaduw van een Benedictijnenklooster in de buurt van het huidige Kreuznach. Na het overlijden van die dame neemt ze de leiding van deze gemeenschap over. Tien jaar later ongeveer, in 1147, sticht Hildegard haar eigen klooster op de Rupertsberg in Bingen. In datzelfde jaar wordt op het concilie van Trier een deel van haar eerste visioenenboek goedgekeurd door Paus Eugenius III.

In de jaren 1160-1170 onderneemt Hildegard verschillende preekreizen in Duitsland. Ze wil de hervorming van de clerus bevorderen en weerwerk bieden aan de zich snel uitbreidende katharenbeweging.

Enkele jaren later, in 1165, sticht Hildegard een tweede klooster in Eibingen, vlakbij de abdij van Rupertsberg. Ze overlijdt in haar klooster op de Rupertsberg in 1179.

Het mystiek-visioinaire werk van Hildegard bestaat uit drie visioenenboeken. Aan het eerste, de *Scivias* ('Ken de wegen Gods'), schreef ze gedurende tien jaar (1141-1151). Het tweede visioenenboek draagt de titel *Liber vitae meritorum* ('Het verdienstelijke leven'), het derde heet *Liber de operatione Dei* ('De goddelijke werkzaamheid') en wordt beschouwd als haar meesterwerk.

Daarnaast schreef Hildegard een *Liber subtilitatum diversarum naturarum creaturarum* ('De verwevenheid van de verscheiden schepsels en natuurfenomenen'), een compendium van de toenmalige kennis omtrent planten, elementen, dieren, stenen en metalen en de heilzame krachten ervan. In een onderdeel van dit grote werk, de *Causae et curae* ('Ziekten en remedies') beschrijft Hildegard gedetailleerd de manier waarop de mens ziek wordt en geeft ze een uitgebreide op-

somming van de kruiden en therapeutische behandelingen die het genezingsproces kunnen bevorderen.

Hildegard is ook de auteur van een biografie van de Heilige Rupert en van het kleine drama *Ordo Virtutum* ('Het samenspel van de natuurlijke krachten'), waarin de overwinning van de deugden op de ondeugden en de duivel wordt beschreven. Merkwaardig is de woordenlijst van een geheime taal (*lingua ignota*) die Hildegard heeft opgemaakt. Tot nu toe blijft de oorsprong van deze taal duister.

Van Hildegard zijn ook ruim driehonderd brieven bewaard gebleven, gericht aan pausen, keizers, kerkelijke prelaten, abten, zowel mannelijke als vrouwelijke geestelijken, en aan enkelingen uit de adel die uit waren op spiritueel advies.

Van een intrigerende schoonheid zijn de ruim 70 liederen in Gregoriaanse stijl die Hildegard oorspronkelijk voor haar eigen communautiteit heeft gedicht en op muziek gezet. In 1158 werden ze geordend en in één enkel manuscript samengebracht onder de titel *Symphonia armonie celestium revelationum* ('Harmonische samenklank van de hemelse openbaringen').

In haar literaire activiteiten liet Hildegard zich bijstaan door een mannelijke secretaris. Ze had wel voldoende Latijn geleerd om het psalmenboek te lezen, maar kon zelf niet onberispelijk in het Latijn schrijven. Ze liet zich ook helpen door een zuster uit haar eigen klooster, Richardis van Strade, een dame van adellijke afkomst voor wie Hildegard een innige vriendschap koesterde.

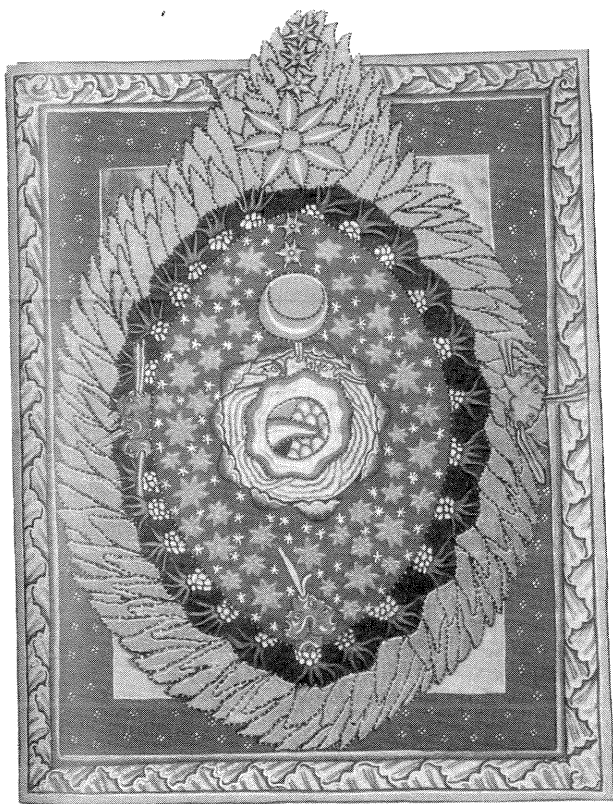
Men is het in wetenschappelijke kringen niet eens over de plaats waar de verbluffend mooie miniaturen in Hildegards visioenenboeken werden gemaakt, en men weet evenmin met zekerheid of ze onder haar toezicht tot stand kwamen. Al tijdens haar leven werd Hildegard van Bingen vereerd als de 'Teutoonse profetes', de 'Sybille van de Rijn'. Toch is haar invloed na haar dood vrij gering gebleken. Pas in deze eeuw krijgt haar werk weer de aandacht die het verdient.

REDE EN INTUÏTIE

Op tweeënveertigjarige leeftijd krijgt Hildegard een merkwaardige ervaring: een goddelijk licht treft haar met zijn stralen en onthult de verborgen inhoud van de Heilige Schrift. Kort daarna krijgt ze van een stem, afkomstig uit dat licht, het bevel om de dingen die ze gezien en gehoord heeft onveranderd op te schrijven, zonder terug te schrikken voor wat ze neerschrijft en zonder rekening te houden met de mogelijk afkeurende reacties van haar lezers. Uit dat bevel groeit haar eerste visioenenboek, de *Scivias*. Net zoals haar volgende visioenenboeken is de *Scivias* een opgelegd werkstuk waarin Hildegard poogt de samenhang van alle dingen, die ze in haar visioenen gezien heeft, aan de hand van

een ingewikkelde beeldsymboliek te verduidelijken. Haar totaalvisie op de schepping en God onderscheidt Hildegard van de meeste andere mystici in de westerse traditie voor wie de persoonlijke godsverhouding centraal staat.

In haar eerste boek is Hildegard nog een onervaren visioenschrijfster en blijkt ze in haar interpretatie vaak te aarzelen. Ze forceert haar uitleg over wat ze ziet, zodat ze de band met haar eigen intuïtie kwijt raakt. In de latere visioenenboeken is een aantal van die aarzelingen weggewerkt. Vooral in het laatste verwerkt ze, in de beelden zelf die ze in visionaire toestand beweert waargenomen te hebben, de inzichten die ze intussen heeft opgedaan. Men mag dus niet voetstoots aannemen dat alle visioenen van Hildegard een zuivere weergave zijn van haar

Het wereld-ei, of de embryonale vorm van het heelal. Uit de amorfe massa aan de buitenkant ontspringen kringen van vuur (van licht naar donker), waarbinnen zich de hemellichamen en de winden nestelen, met daarbinnen de aarde met haar ether- en dampkring. Hildegard beschrijft dit ei als een bewegend, uitstulpend, tot leven komend universum. De grote ster bovenaan is Aurora, de morgenglans; de cirkel boven de aarde stelt de ineenstrengeling van zon en maan voor. (Scivias, 1,3)

intuïtie. Die intuïtie werd in de loop der jaren aangescherpt, uitgediept, gerationaliseerd, en in haar laatste visioenenboek heeft die rationalisatie beelden en verklaringen opgeleverd die zowel de logica, het verstand, als de intuïtie en zelfs het onderbewuste recht doen.

Hoewel ze haar opvattingen altijd nauwkeurig binnen de krijtlijnen van de katholieke rechtgelovigheid poogt te doen passen, merkt men toch dat er in Hildegards geschriften van een zeker dualisme, bijwijlen zelfs van een uitgesproken pantheïsme sprake is. Wat Hildegard constant trachtte te overbruggen was de afstand tussen God en mens, tussen lichaam en geest, tussen het werkeloos toezien van de mens op de schepping en zijn actieve deelname aan het scheppingsproces.

Haar belangstelling voor dit soort spanningen is ongetwijfeld te danken aan haar intuïtie en men mag haar, om haar bewuste poging alle dualiteiten (God *versus* mens; goed *versus* kwaad; geest *versus* lichaam, man *versus* vrouw) te overstijgen, gerust opnemen in het pantheon van de voorlopers van het huidige holisme.

DE STRIJD TUSSEN GOED EN KWAAD

Het is bekend dat Hildegard al predikend ten strijde trok tegen de katharen op het Duitse grondgebied. Volgens de katharen wordt de wereld geregeerd door twee principes, een goed beginsel dat men 'God' zou kunnen noemen en het 'kwade' beginsel, verantwoordelijk voor de ellende en het kwaad in de wereld. De 'God' van de katharen was zuiver geestelijk, hij liet zich niet in met de materie. De mens moest zich zien te ontdoen van het lichaam, dat een vorm van de materie was, om volledig te kunnen vergeestelijken. Door hun ascetische houding, hun verwerping van sacramenten toegediend door onwaardige priesters, hun verheven ideaalbeeld

van God trokken de katharen veel volgelingen. Hun succes vormde een ernstige bedreiging voor de katholieke Kerk.

In haar reactie op de katharen bepleit Hildegard een herwaardering van de materie binnen het christendom. Ze probeert de schepping als zodanig te redden en dus de materie als een goed en rechtvaardig werk van God te behouden, maar ze kan er niet omheen dat die materie geteisterd wordt door rampen, onheil, oorlogen, twisten en onrecht. Dat onrecht tierde welig, zeker in haar tijd, waarin de geestelijkheid er zich liet op voorstaan 'geestelijk' te zijn maar zich aan ergerlijke misbruiken te buiten ging. Dit verval van de Kerk, die even 'zondig' bleek, d.i. aan de materie (seksualiteit en geld) verslaafd was als elke gewone, niet-spirituele sterfeling en haar spirituele taak verwaarloosde, moet Hildegard pijnlijk getroffen hebben.

In haar eerste visioenenboek, de *Scivias*, wordt de antichrist, verpersoonlijking van het kwaad, herhaalde malen verslagen en gaat Hildegard uitvoerig in op de oorspronkelijke val van de geest in de materie. Hoewel ze het werk afsluit met een beschrijving van de hemelse zaligheid, lijkt het erop dat ze toen nog teveel in antithesen dacht: kwaad en goed zijn tegengestelde krachten die zo onverenigbaar zijn dat het einde der tijden slechts kan aanbreken wanneer één van beide, en wel het kwade, definitief uit de weg is geruimd. In het laatste boek van de *Scivias* krijgt de antichrist een ondergeschikte plaats toebedeeld: hij is niet langer werkzaam op het laagste, materiële niveau maar blijkt eerder een kosmische kracht te zijn die nauw aansluit bij de kracht van het goede. Dat wordt verbeeld in de laatste visioenen. Daar tekent Hildegard de stad van de mensen uit en omsluit ze deze stad met twee luchtstroken, een witte en een zwarte. Deze twee kleurstroken liggen tegen elkaar aan, ze symboliseren niet alleen de toorn en de liefde van God, maar ook het kwade en het goede die inherent zijn aan de hele schepping.

In het allerlaatste visioen van *De goddelijke werkzaamheid*, laat Hildegard Sofia, de vrouwelijke Wijsheid, in een cirkel plaatsnemen die de schepping verbeeldt, en ruimt ze in het rad dat de aarde voorstelt nog altijd een plaatsje in voor een compleet zwart vlak, dat de 'terreur van het Noorden' voorstelt: de ontregeling en de afwending van God die veroorzaakt worden door het kwade. Zelfs in dat laatste visioen, dat nochtans de culminatie vormt van Hildegards volledige visionaire oeuvre, blijft dus het kwaad op zich behouden, als een onderdeel van de wijze wilsbeschikking van God.

De cirkel stelt immers de concrete geschiedenis voor, de 'historisering' van het goddelijke heilsplan, dat in beweging wordt gebracht door de vrouwelijke, levengevende Sofia-figuur. Door het kwaad als een integrerend deel van die schepping op te nemen, bewijst Hildegard dat ze het als een uitvloeisel van de goddelijke Schepping beschouwde, en dus ook, zij het indirect, dat God, hoe goed hij principieel ook was, in staat was het 'kwade' te doen.

Op het eerste gezicht lijkt de bewering dat in God zowel goed als kwaad is vanzelfsprekend, zeker voor de moderne, holistische benadering volgens welke God geest en materie, bedeler van goed en kwaad, mannelijk en vrouwelijk is. Maar in Hildegards tijd was dat anders. Tegen de katharen hield men vol dat het kwaad niet echt bestond omdat het geen wezenseenheid had. Het kwade *leek* er te zijn, het was 'niet meer dan' het ontbreken van het goede. Hildegard neemt geen genoegen met deze uitleg, ze durft het aan te poneren dat het kwaad wel degelijk bestaat, en zelfs als zodanig binnen de schepping is aangebracht. Hierdoor gaat ze lijnrecht in tegen de geleerde christelijke traditie, die het bi-polair Godsbeeld afwees. In zekere zin was haar visie een veel eerlijker en adequater antwoord op de kathaarse dreiging dan de dogmatische visie. Dit antwoord kon ze maar formuleren omdat ze zich persoonlijk aangesproken voelde door het probleem van het

kwaad en niet bereid was het materiële kwaad te ontkennen ten voordele van een louter goede, maar dan ook louter spirituele godheid.

Maar ook hier past weer een kleine correctie. In haar eerste visioenenboek bestrijdt Hildegard het kwaad met het kwaad (de Christus *velt* en *doodt* de antichrist en handelt dus even gewelddadig als zijn tegenstander). Hoewel ze vasthoudt aan het christelijke apocalyptische verhaal waarin het goede het uiteindelijk haalt, lijkt het erop dat in feite twee even sterke krachten, twee 'beginselen', om het in kathaarse termen te zeggen, tegen elkaar vechten. In haar tweede visioenenboek, dat handelt 'over het verdienstelijke leven', wordt in een aantal beelden heel kort en suggestief de toewending van God naar de mens en omgekeerd beschreven, maar in haar uitleg achteraf beschrijft Hildegard verschillende deugden die in de clinch gaan met hun respectievelijke ondeugden. Zo groeit *Het verdienstelijke leven* gaandeweg uit tot de beschrijving van een enorme psychomachie, waarin de krachten van het goede en het kwade in de mens en in de kosmos in een eindeloze strijd verwickeld zijn.

Dit alles wijst erop dat Hildegard een zeer ambivalente houding had tegenover het kwade. Ze was niet zonder meer 'holistisch'. Enerzijds wilde ze vasthouden aan het christelijke principe dat God 'goed' is, en dus ook de Schepping, en dat enkel de mens schuld heeft aan de zondeval; anderzijds liet ze verschillende keren uitschijnen dat in God zowel goed als kwaad huizen en dit twee evenwaardige verschijningsvormen zijn. Vaak helde ze dan weer over naar het kathaarse wereldbeeld, waarin het goede en kwade werkelijk bestaande, van elkaar gescheiden, op leven en dood vechtende entiteiten zijn.

MANNELIJKE VERSUS VROUWELIJKE GOD

Behalve als 'holistische' zieneres schildert men Hildegard vaak af als een sterk feministisch ge-

oriënteerde vrouw. Daar zijn goede redenen voor. Al dikwijls is erop gewezen dat Hildegard bij haar bespreking van de seksuele processen bij man en vrouw, zoals ze dat uitvoerig doet in haar natuurwetenschappelijke werken, geen blad voor de mond neemt. Dat die onderwerpen behandeld werden, was op zich niet zo uitzonderlijk in haar tijd, maar meestal gebeurde dat door mannen over mannen. Het gebeurde uiterst zelden dat een vrouw bepaalde onderwerpen met betrekking tot de seksualiteit van de vrouw (menstruatie, conceptie, geboorte) zo gedetailleerd en zonder valse pudeur uiteenzette (zie daarover het boek van Etty Mulder).

Nog merkwaardiger is de onderliggende boodschap die Hildegard via haar precieze beschrijving van het seksuele gedrag van man en vrouw, en in het bijzonder van het orgasme, wil meedelen: dat man en vrouw, op het toppunt van de vereniging, beide zowel actieve als passieve partner zijn. In het seksuele verkeer en ook binnen de Kerk is de man niet de belangrijkste partner, wat telt is vooral de interactie tussen man en vrouw. Er zou al helemaal geen interactie en geen totaalbeeld zijn, geen 'volledige schepping' en dus ook geen 'zichzelf vervolmakende God', als de vrouw niet actief aan het scheppingsproces deelnam.

In haar recente studie over het vrouwelijk godsbeeld van Hildegard betoogt Ingrid Riedl dat de zieneres van een mannelijk godsbeeld is overgestapt naar een vrouwelijk, meer bepaald de figuur van Sofia, de Wijsheid, die als een mede-scheppende, vegetatieve, re-genererende macht de bestaande schepping van de nodige levenskracht voorziet. Riedl verwijst hiervoor naar de vurige figuur met duidelijk vrouwelijke trekken die de hele wereldcirkel omvat in de openingsvisioenen van *De Goddelijke Werkzaamheid*. Daar neemt een vrouwengestalte de plaats in van de (meestal als man afgebeelde) Heilige Geest. Vooral het laatste visioen in dat boek staft Riedls overtuiging: de groene Sofia-figuur troont als een alles besturende en regu-

lerende kracht voor het rad van de wereld dat zij zelf, door haar eigen macht, in beweging brengt. Zo vormt Sofia de schakel tussen de zuivere goddelijkheid en de zich in de mensheid, de schepping, de materie uitdrukken goddelijkheid; in zekere zin is zij de overbrugging tussen Schepper en scheppsel. Het gaat zelfs zo ver dat God in zijn mannelijke verschijningsvorm nagenoeg verdwijnt en de vrouwelijke Sofia zijn functie overneemt.

Hoewel Riedls opmerkingen over de rol van Sofia terecht zijn en het ook juist is dat Hildegard onverbloemd durft spreken over de seksuele vereniging – en haar optilt tot een onmisbaar onderdeel van het 'goddelijke werk' in de schepping –, zou het fout zijn Hildegard om deze redenen maar meteen tot het kamp van de feministen te rekenen.

Net zoals zij slechts na een jarenlange innerlijke worsteling tot een voor haar bevredigende, zij het ambivalente oplossing kwam omtrent het probleem van het kwaad, heeft Hildegard er jaren over gedaan om voor zichzelf in het reine te komen met haar eigen seksualiteit. Op dat punt is het eerste visioenenboek duidelijk genoeg. In een van de eerste visioenen wordt de kosmos afgebeeld in de vorm van een wereld-ei, een toen niet ongebruikelijke vorm om de kosmos en de inwerking van de verschillende winden en elementen op de wereld af te beelden. Frappant is echter dat de afbeelding die ervan bewaard is, en ook de beschrijving van het visioen zelf (zonder Hildegards theologische verklaring achteraf) sterk doet denken aan een vrouwelijk geslachtsorgaan.

In de loop van de *Scivias* merkt men dat Hildegard constant aarzelt tussen een mannelijk en vrouwelijk godsbeeld en in haar theologische verklaringen de spontaan bij haar opgekomen beelden hardnekkig probeert in te passen in het geaccepteerde theologische keurslijf. Maar ook daar geeft ze blijk van een obsessie voor het seksuele (parallel met haar obsessie voor het kwaad): steeds wordt een strikte onverzoenbaarheid

voorgehouden tussen het verlangen naar het hemelse en de begeerte naar het lichamelijke, in het bijzonder het seksuele.

Eenzelfde ambivalentie valt op in Hildegards verbeelding van de Kerk (*Ecclesia*). Eerst verschijnt de Kerk als een vrouwelijke figuur, in de dienende rol van 'Bruid van Christus', zijn legitieme plaatsvervangster op aarde. Dit duidt op een evenwicht tussen de functies van man en vrouw binnen het christelijke verlossingsverhaal. Maar wanneer Hildegard in het derde deel van de *Scivias* haar visioenen op een fascinerende manier inpast in de geleidelijke opbouw van een denkbeeldig hemels Jeruzalem, lijkt het erop dat ze zich bedacht heeft. Nu wordt de *Ecclesia*-figuur consequent zonder onderlichaam afgebeeld. Deze ongerijmdheid wordt pas opgeheven nadat Hildegard deze figuur in een hallucinerend visioen afbeeldt met een monsterachtig hoofd ter hoogte van de geslachtsdelen. Dat hoofd maakt zich los en bestormt een berg (tot dusver het symbool van de mannelijke Godheid), maar wordt er met geweld van neergeslagen en lost uiteindelijk op. Pas na deze ontvrouwelijking van de *Ecclesia*-figuur kan het visioenenboek eindelijk afgerond worden. Wat volgt is het Laatste Oordeel, de opstanding uit de doden en de lofzang van de engelen in het hemelse rijk. Als *Ecclesia* na haar ontvrouwelijking wordt afgebeeld, wordt ze ten voeten uit beschreven en geportretteerd: ditmaal is het onderlichaam van de (als vrouw voorgestelde) Kerk gehuld in een schitterende glans.

Men zou van een sublimatie van het seksuele kunnen spreken, die echter pas kon gebeuren nadat Hildegard haar eigen seksualiteit in een bijna kosmische strijd een laatste kans heeft gegeven om het mannelijke godsbeeld te overtreffen. De uitslag is niet zozeer dat het mannelijke godsbeeld het wint, maar dat beide protagonisten van het heilsverhaal, Christus, het 'vleesgeworden Woord', en *Ecclesia*, de 'Bruid van Christus', nochtans als bruid en bruidegom ver-

enigd, als a-seksuele wezens in het nieuwe, hemelse Jeruzalem toeven.

Het lijkt er sterk op dat Hildegard, althans voor zichzelf, met betrekking tot het antagonisme geest-lichaam, spiritualiteit-seksualiteit, resoluut voor het hemelse heeft gekozen ten koste van het aardse, meer bepaald haar eigen seksualiteit. Haar onbevangenheid tegenover het seksuele en haar afbeelding van Sofia ter vervanging van de (mannelijke) Heilige Geest, in haar laatste visioenenboek, toen haar inzicht in de ware, veelzijdige natuur van God was gerijpt, werden pas mogelijk nadat ze in het begin van haar spirituele ontwikkeling een stuk van zichzelf definitief had afgezworen en ontkend.

Het komt me voor dat dit facet van Hildegards persoonlijke ontwikkeling niet onvermeld mag blijven, als men een volledig portret van haar opvattingen van de verhouding man-vrouw, lichaam-geest, en zelfs de verhouding goed-kwaad wil tekenen. Het is immers allicht geen toeval dat de vernietiging van het 'monsterlijke, getande hoofd', dat het geslacht van de Kerk verbeeldt, in precies dezelfde apocalyptische termen wordt beschreven als de overwinning op de antichrist.

Tegenover het kwaad bleef Hildegard een ambivalente houding bewaren. Voor de vraag of God nu mannelijk en/of vrouwelijk is, heeft ze in de loop der jaren een oplossing gevonden die eerder naar het vrouwelijke neigt en toch geen afbreuk doet aan het beeld van een mannelijke Schepper. Maar daartegenover staat dat ze *Ecclesia*, de uitgelezen helpster van Christus op aarde, slechts tot een hoge (en al bij al nog dienende) rol in de heilsgeschiedenis kon optillen door haar te ontvrouwelijken en te verheffen tot een sekseloos, haast onlichamelijk beeld. Ook hier dus moet men rekening houden met de nodige ambivalentie in Hildegards houding en mag men niet al te snel gewagen van een 'feministische', laat staan 'holistische' visie.

VERKORTE EN VERDRAAIDE VOORSTELLINGEN

Wie er Hildegards brieven op naleest, wordt haast geschokt door de pedante, gelijkhebbende toon waarop ze zich tot haar correspondenten richt. Ze kan het, op enkele keren na, niet laten zich een profetische stem aan te meten en in apocalyptische termen te waarschuwen voor het onheil dat de lezer van haar brief te wachten staat als hij haar bevelen niet gauw involgt.

Men kan zich niet van de indruk ontdoen dat Hildegard – misschien vanaf het ogenblik dat ze door haar omgeving als een echte zieneres werd beschouwd – die functie, mede door haar afschuw voor het zedelijk verval van kerk en staat in haar tijd, met de rol van profetes begon te verwarren. Als zieneres zag ze de eenheid van alle dingen. Die eenheid, hoe moeilijk ook in woorden en beelden te vatten, heeft ze in haar visioenenboeken proberen vast te leggen. In haar eerste boek en vooral in haar brieven blijkt ze zich echter vastgeklampt te hebben aan haar neiging zich voor te doen als de profetische stem in de woestijn.

In veel publicaties wordt nogal bewonderend gesproken over het manmoedige karakter van Hildegard en de kordate manier waarop ze zich aan de greep van mannelijke bemoeienissen heeft 'ontworsteld'. De voorvallen en anekdotes in haar leven die daarop betrekking hebben, worden gretig naverteld, maar zonder dat men zich de moeite getroost te kijken naar datgene wat Hildegard werkelijk te vertellen had. Doordat ze in andere publicaties dan weer versmald wordt tot een soort tovenares ('*die mittelalterliche Kraüternonne*') en men uitsluitend oog heeft voor haar werk als litho-therapeute (het genezen met helende steensoorten) of als kruidenskundige, ja zelfs kokkin, wordt haar gehele oeuvre gedegradeerd tot een mystieke aardigheid die makkelijk te gelde kan worden gemaakt.

Wil men Hildegard recht doen, dan moet

men zijn aandacht vooral richten op haar gigantische, enigmatische visionaire oeuvre. Haar visioenenboeken zijn niet enkel goddelijke openbaringen in de strikte betekenis van het woord, maar vertellen ook – in de lijn van Hildegards visie op de wederzijdse beïnvloeding en onderlinge afhankelijkheid van God en mens – het intieme, bewogen verhaal van een vrouw die door God geraakt werd, hem zocht en hem al zoekend vond, net zoals God zich, naarmate Hildegards spirituele ontwikkeling toenam, meer en meer in haar weerspiegeld en verwerkelijkt zag. Dat is het liefdes- en ontmoetingsverhaal dat alle kosmische visioenenboeken van Hildegard overspant en tot één geheel samenbindt. ■

Literatuur

De uitgave van de originele teksten gebeurde de jongste jaren in de befaamde serie *Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis*, Brepols, Turnhout. In de *Scivias* en het *Boek van de Goddelijke Werkzaamheid* worden ook de bijhorende miniaturen afgedrukt.

W. LAMPEN, *Hildegardis. Keuze uit de geschriften*, Utrecht-Antwerpen, 1956.

E. MULDER, *Hildegard van Bingen: een vrouwelijk genie uit de late middeleeuwen*, Baarn, 1982.

I. RIEDL, *Hildegard van Bingen. Profetes van kosmische wijsheid*, Baarn, 1996.

L.A.M. VAN DEN BERCKEN, *Hildegard von Bingen. Haar leven, mystiek, muziek en geneeskunde*, Deventer, 1996.

Ibid., *God geneest natuurlijk*, Deventer, 1997.

O. Betz, *De inspirerende Hildegard van Bingen*, Meinema, 1998.

¹ Informatie over de concerten, daguitstappen, seminaries, symposia over Hildegard van Bingen voor het jaar 1998 is telefonisch of schriftelijk te verkrijgen bij Tourist-Information, Rheinkai 21, 55411 Bingen Am Rhein, tel. (06721) 184-200 (<http://www.bingen.de>).